

UDK: 949.75.1945
 Izvorni znanstveni članak
 Primitjeno: 12. VII. 1993.

Konferencija prvaka HSS-a u hotelu Esplanade u Zagrebu 1945.

ZDENKO RADELIC

Institut za suvremenu povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na osnovi odnedavno dostupnih arhivskih fondova autor rekonstruira vrijeme održavanja i trajanje, tijek i zaključke prvog skupa HSS-a nakon rata, te imena dijela sudionika. Skup je sazvaio dr. Ivan Šubašić posredstvom zastupnika HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini. Većina sudionika odbacila je Šubašićevu kompromisnu politiku upozoravajući na režimski teror i zatočeništvo potpredsjednika stranke inž. Augusta Košutića. Konferencija je zahtijevala da dr. Ivan Šubašić oputuje u Pariz i od predsjednika dr. Vladka Mačeka dobije odobrenje i smjernice za daljnju aktivnost HSS-a. Odbacivanje njegove politike od strane prvaka HSS-a i sprečavanje ostvarenja zaključaka Konferencije od strane vodstva Komunističke partije prisililo je Šubašića na ostavku na mjesto ministra vanjskih poslova.

Na osnovi dostupnih dokumenata pokušat ću opisati tijek Konferencije prvaka Hrvatske seljačke stranke (HSS) 2. rujna 1945. godine u Zagrebu u hotelu Esplanade.¹ Sačuvano je nekoliko svjedočanstava o tom prvom skupu prvaka HSS-a u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji u kojoj su komunisti preuzimanjem vlasti pojačali u ratu započet proces uklanjanja oporbenih snaga koje su ugrožavale monopol Komunističke partije (KP). Dokumenti su nastali uglavnom na osnovi policijskih saslušanja i suđenja prvacima HSS-a koji su prisustvovali Konferenciji, a zabilježena su i sjećanja dvaju njezinih sudionika.² Osim grada održavanja Konferencije u naslovu je pobliže označeno i mjesto, t.j. zgrada

¹ Ovaj je članak djelomično promijenjen dio većeg rada pod naslovom »Položaj snaga građanskog društva u Hrvatskoj 1945.—1950.«.
² Ljubo Boban, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, 1. Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb, 1989., 301; Bogdan Radica, *Hrvatska 1945*, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona, 1974., 205; *Arhiv Hrvatske (AH)*, MUP, 010-37, kut. 15, Šutej dr. Juraj; Šubašić dr. Ivan; Zapisnik saslušanja dr. Karla Žunjevića; 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b[ivše] HSS; 01-29, kut. 2, Bivše građanske stranke u općini Vrbovec; RO, Politeo, kut. 9, Predmet Jančiković dr. Tomo; Javno tužilaštvo NRH, sv. 15, Optužnica J.t. grada Zagreba protiv Tome Jančikovića i drugih, 3. 2. 1948.

u kojoj su se okupili sudionici, jer je 15. studenoga 1945. održana i Druga konferencija HSS-a, ali ovaj put u Svećeničkom domu u Palmotićevoj ulici, također u Zagrebu. Da bismo razlikovali ta dva skupa, predlažem da se u historiografiji zadrže nazivi koje sadrže izvori, a dani su im po zgradama, pa i ulici, u kojima su se održavali: u prvom primjeru hotel Esplanade, a u drugom Svećenički dom u Palmotićevoj ulici. Osim tijekom same Konferencije, ukratko će se izložiti najbitnije naznake razdoblja o kojem je riječ i položaj HSS-a u njemu.³

Okolnosti u vrijeme Konferencije

Završetkom rata KP je preuzela kontrolu društva preko državnih organa, kao što su bili policija i vojska, tužilaštvo i sudstvo, koje je držala u svojim rukama i potpuno ih instrumentalizirala. Nadalje, nastojala je osnivanjem i preuzimanjem masovnih organizacija, poput Narodne fronte (NF), sindikata, organizacije mladih i žena, pod svoje političko i ideološko okrilje okupiti većinu naroda. Jedna od takvih organizacija bila je i Hrvatska republikanska seljačka stranka (HRSS) pod vodstvom jednoga krila stranke bliskoga komunistima, koji su HRSS podržali i dali joj temelje i smjer političkog djelovanja. Odvajanje dijela dužnosnika stranke od svog vodstva na čelu s dr. Vladkom Mačekom bio je otvoreni udar na jedinstvo HSS-a i značio je njezino razbijanje. Započeo ga je Božidar Magovac, ali s potpuno drukčijom nakanom. Pridruživši se partizanima, nasuprot Mačekovoj politici čekanja, nastojao je održati aktivitet HSS-a točno procijenivši da je pristanak uz pobjedničku stranu bitan za Hrvatsku i za sam HSS. Njegov pokušaj da izvuče HSS iz pasivnosti i da stranku učini aktivnim sudionikom događaja, uz istodobnu nakanu da sačuva njezinu autonomiju, nije uspio. Komunisti su prihvatili Magovčevu suradnju pod uvjetom da izbrise identitet stranke i da je u potpunosti podvrgne njihovim interesima. Kako je odbio suradivati na komunističkoj monopolizaciji partizanskog pokreta, koja je imala biti bitan temelj poslijeratnih odmjeravanja snaga u ovladavanju reorganiziranom državom, ubrzo je smijenjen sa svih položaja u pokretu i, dakako, u samom disidentskom HSS-u. Umjesto njega pokazao se boljim Franjo Gaži, seljak iz Hlebina, bivši zamjenik zastupnika HSS-a u koprivničkom kotaru. Oslanjajući se na socijalne momente programa Narodne fronte, njezino republikanstvo i federalizaciju Jugoslavije, u kojoj bi Hrvatska zauzela potpuno ravnopravnu ulogu, Gaži je sa svojim krugom suradnika postao željeni saveznik KP bez obzira na to što je težnja partije bila da to bude ipak pripadnik stranke s većim ugledom od njega, što se pokazalo kasnije.

Takvu odmjerenu politiku prema HSS-u osim unutrašnje snage stranke i utjecaja među Hrvatima, komunistima je diktirao i međunarodni od-

³ O tome vidi Ljubo Boban, n. djelo; Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Globus, Zagreb, 1983.; Zdenko Radelić, »Uobličavanje uloge Hrvatske republikanske seljačke stranke 1945.—1948.«, *Časopis za suvremenu povijest*, (CSP), 1—3, 1991., 177—214; Isti, »Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke i njegovi otpadnici (1945.—1948.)«, CSP, 2, 1992., 59—81.

nos snaga među saveznicima na čelu s Velikom Britanijom, SAD-om i SSSR-om. Krimski dogovori o podjeli interesnih sfera, unatoč neminovnim korekcijama u stvarnosti, gdje je snaga oružja pokazala prevladavajući utjecaj, upućivali su komuniste da pažljivom politikom ne pomete odnose SSSR-a, svoga političkog i ideološkog partnera, s druge dvije sile..

Velika Britanija i SAD nastojale su inzistiranjem na legitimitetu vlasti u Jugoslaviji prizemljiti KP i svrstati je među ostale stranke, kao jednu od mnogih ravnopravnih koje bi se imale dokazati na predstojećim izborima. Od tuda i njihovo pronalaženje dr. Ivana Šubašića kao pogodne osobe koja bi kompromisnom politikom našla putove da se zaustavi komunistička diktatura, a s njom i prevlast SSSR-a na prostoru jugoistočne Europe. Stupajući na mjesto premijera Ministarskog savjeta Kraljevine Jugoslavije i kasnije na mjesto ministra vanjskih poslova zajedničke privremene vlade na čelu s maršalom Josipom Brozom Titom, generalnim sekretarom KPJ, čiji je član bio i dr. Juraj Sutej, jedan od vodećih članova HSS-a, Šubašić je otvorio novu pukotinu u HSS-u. Vodeći aktivnu državnu politiku, ali u prvo vrijeme bez pretenzija da predstavlja stranku i mimo njezine privole, našao se suprotstavljen predsjedniku dr. Vladku Mačeku i potpredsjedniku inž. Augustu Košutiću. Ta suprotstavljenost nije imala veličinu i snagu otpadništva HRSS-a, ali je ipak bila veliki korak od Mačekove politike distance u odnosu prema KP i korak dalje od Košutićeve pozicije, koji se prije otvorene suradnje s komunistima želio dogovoriti o njezinim osnovnim principima kako bi se zajamčio suverenitet Hrvatske i ravnopravna politička pozicija HSS-a. Uoči Konferencije HSS predsjednik dr. Vladko Maček, koji se nalazio u emigraciji u Parizu, otvoreno se izjasnio protiv Šubašićeve i Sutejeve politike u intervjuu *New York Timesu*.⁴ Međutim, iako je rekao da ta politika ne uživa njegovu potporu, ipak je dao naslutiti da sve ovisi o rezultatima koje bi ona postigla.⁵ Jasno je dao do znanja da neće moći pristati na nijedno rješenje rezultat kojeg neće biti vraćanje položaja HSS-a kakav je stranka imala prije rata.

Sličnu poziciju zastupao je i potpredsjednik stranke inž. August Košutić, koji se nalazio u partizanskom zatvoru od 1. listopada 1944.⁶

Dok je Šubašić pokušavao određenim kompromisima pronaći zadovoljavajuće rješenje, Košutić je nepristajanjem na sporazume, kako su ih zamišljali komunisti, ostao njihov zatočenik sve do jeseni 1946. godine. Međutim, fizička spriječenost nije ga onemogućila da utječe na raspoloženja u stranci i na djelovanje jednoga njezinog dijela. Tako je njegova supruga Mira, inače Radićeva kći, održavala veze s njime posjećujući ga u zatvoru u Zagrebu, gdje se nalazio od 28. lipnja 1945.⁷ Mira Košutić bila je pokretač akcija grupe okupljene oko glasila *Narodni glas*,

⁴ Navedeno prema Dinko Suljak, *Tražio sam Radićevu Hrvatsku*, Knjižnica Hrvatske revije, Barcelona-München, 1988., 409-411.

⁵ Isto.

⁶ *Arhiv Instituta za suvremenu povijest (AISP)*, KP-42-XI-3941.

⁷ Milan Martinović, »Moje uspomene iz velikog doba. Život i rad potpredsjednika HSS ing. Augusta Košutića, *Hrvatski glas*, Winnipeg, 1956.

koji je pokrenut listopada 1945. godine u Zagrebu, a zapravo je samo provodila politiku svoga supruga. Putem *Narodnoga glasa* uspjeli su izvršiti veliki utjecaj na svoje pristaše, osobito u pogledu izbora, kada su se suprotstavili sudjelovanju HSS-a na njima ocjenjujući da se organiziraju u nedemokratskim uvjetima.

Teško je govoriti o strogoj podijeljenosti HSS-a na one pristaše koji su bili pod utjecajem inž. Augusta Košutića i na one koji su bili skloniji prihvatiti Subašićevu politiku. Stroge granice među njima nije bilo, a razvoj događaja uvjetovao je da nosioci dviju političkih linija prilagođavaju početne pozicije promjenama u stvarnosti. U skladu s time mijenjala se snaga utjecaja i brojnost njihovih sljedbenika koji su u većini, osim, dakako, predvodnika HRSS-a, živjeli u iščekivanju poruke predsjednika Mačeka i vjerovali u njegov skori povratak i preuzimanje vodstva stranke.

Posebno važan događaj, koji je utjecao na to da se ipak formira jedna prepoznatljiva grupa unutar HSS-a, bilo je proširenje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) nekompromitiranim zastupnicima predratne skupštine, predstavnicima stranaka i drugih uglednih osoba. Na osnovi prva dva kriterija u AVNOJ, zapravo, Privremenu narodnu skupštinu, od članova HSS-a bliskih Subašiću kooptirani su, osim njega samog, dr. Juraj Sutej, Andrija Papo, Andrija Pavlič, dr. Karlo Žunjević, Ivan Sigurnjak, dr. Grga Hećimović, Nikola Srdović, dr. Tomo Jančiković, Josip Vuković Đido, Pavao Pocrnić, inž. Franjo Gaži, Ivan Bandić i Ivan Stefanac.⁶ Iako nisu predstavljali stranku, jer nitko u ime stranke nije mogao nastupati u situaciji kada su se predsjednik Maček i tajnik Krnjević nalazili u emigraciji, a potpredsjednik Košutić u zatvoru, ipak su sjednicama Privremene narodne skupštine prisustvovali kao jedinstvena grupa konzultirajući se o zajedničkim stavovima na sastancima u Subašićevu i Sutejevu kabinetu.⁷ Ali, uskoro će se pokazati, Subašić je mogao računati samo na nekolicinu njih da će mu pružiti svesrdnu podršku.

Teško je vjerovati da bi Subašićevu i Sutejevo sudjelovanje na kongresu Narodne fronte Jugoslavije (NFJ), u početku kolovoza 1945. godine, odobrili zastupnici HSS-a bez njihova uporna uvjeravanja, pri čemu im je pomagao i Jančiković.⁸ U situaciji kada se nije znalo kakav će stav zauzeti HSS prema suradnji s komunistima, zbog sve većeg nezadovoljstva cjelokupnim stanjem, a posebno državnim nasiljem, sudjelovanje na kongresu NFJ i Subašićevu članstvo u njezinu Izvršnom odboru, moglo je samo dovesti do daljnjeg produbljavanja raskola i kompromitacije zastupničke grupe. Može se vjerovati da su Subašiću komunisti dali neka obećanja i jamstvo u vezi s ulogom HSS-a i njezinim ujedinjenjem s HRSS-om.

⁶ *Zakonodavni rad Predsjedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Predsjedništva Privremene narodne skupštine DFJ, 19. novembra 1944.—27. oktobra 1945.* Prezidijum Narodne skupštine FNRJ, Beograd, bez god. izdanja, 554—562.

⁷ AH, MUP, 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

⁸ Isto.

Održavanje kongresa NFJ u kolovozu 1945. godine može se objasniti pokušajem komunista da ublaže pritiske iz inozemstva i zahtjeve za obnovom stranačkog života. Nije bilo slučajno odustajanje od kongresa KPH koji je prvotno bio predviđen baš za kolovoz 1945. godine.¹¹ Susretljivost Šubašića prema komunističkoj koncepciji suradnje ipak nije značila da se sasvim prepustio njihovoj inicijativi. Neuspješni pregovori s nekim članovima vodstva HRSS-a o ujedinjenju vjerojatno su djelovali kao poticaj da razjasni odnose u HSS-u.¹² Konsolidacijom svih snaga HSS-a mogao je i ojačati svoj položaj u vladi. Na sazivanju konferencije inzistiraju posebno zastupnici HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini, koji zahtijevaju od Šubašića da se u Zagrebu odredi daljnji stav stranke prema političkoj situaciji.¹³ Zelja da odredi položaj HSS-a te svoj i Šutejev položaj u vladi, uz uporno nastojanje najbližih suradnika, navelo je Šubašića da u kontaktima s vodstvom KP, u kolovozu 1945. godine, inzistira na tome da mu se omogući organiziranje većeg skupa HSS-a u Zagrebu.¹⁴ Na kraju je, po svemu sudeći, dopuštenje dobio, pa je potkraj kolovoza otputovao u Zagreb.¹⁵

Tijek Konferencije HSS-a

Zastupnici HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini već su se u Beogradu dogovorili da se na Konferenciju HSS-a u Zagreb pozovu samo oni zastupnici i dužnosnici koji se nisu kompromitirali u suradnji s ustaškim režimom ili okupatorom. Taj stav Šubašić je zastupnicima potvrdio i na oproštajnoj večeri odmah nakon završetka zasjedanja Privremene narodne skupštine 26. kolovoza 1945. godine. Pozive je Šubašić napisao na osnovi popisa dužnosnika koji mu je priredio, najvjerojatnije, Stefanac, a bili su poslani iz Beograda. Pozvani su bili bivši zastupnici kao i bivši predsjednici kotarskih organizacija HSS-a. Tehničke pripreme oko dočeka i smještaja sudionika Konferencije, te ostalih poslova u vezi s njezinim održavanjem, vodio je Stefanac, a u tome mu je pomagao i Jančiković.¹⁶ Konferencija je započela 2. rujna 1945. godine u hotelu Esplanade, po nekim podacima, trajala je, zajedno s pojedinačnim konzultacijama Šubašića sa sudionicima, tri dana.¹⁷ Podaci o broju sudionika u doku-

¹¹ AISP, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 26. 7. 1945.

¹² AH, MUP, 010-37, kut. 15, Šubašić dr. Ivan; 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS; Javno tužilaštvo NRH, sv. 15, Optužnica protiv Andrije Pape, 6. 5. 1947.

¹³ AH, MUP, 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

¹⁴ »Jugoslavija u britanskim izvještajima 1945-1950«, priredili Jera Vodušek Starić i Zeljko Krušelj, *Danas*, 13. 6. 1989.

¹⁵ AH, MUP, 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

¹⁶ AH, MUP, 010-37, kut. 15, Zapisnika saslušanja dr. Karla Zunjevića.

¹⁷ AH, RO Politeo, kutt. 9, Predmet Jančiković dr. Tomo; Javno tužilaštvo NRH, sv. 15, Optužnica J.t. grada Zagreba protiv Tome Jančikovića i drugih, 3. 2. 1948.

mentima međusobno se jako razlikuju, pa se procjenjuje da je bilo između 50 i 120 sudionika. U Zagreb su doputovali prvaci stranke iz svih krajeva u kojima je djelovao HSS. Ipak, ne može se govoriti o ravnomjernoj zastupljenosti svih dijelova Hrvatske, a još manje Bosne i Hercegovine te Vojvodine. Osim prometnih razloga uzroke tomu treba tražiti i u političkoj situaciji na pojedinim područjima, gdje je pritisak vlasti prema oporbi bio veći, prije svega u Dalmaciji i u nacionalno mješovitim krajevima. Najbrojniji su bili sudionici iz Zagreba i okolice, te sjevernih dijelova Hrvatske.

Na osnovi uvida u sve dostupne dokumente mogu se rekonstruirati imena 27 sudionika Konferencije: dr. Ivan Subašić, dr. Juraj Šutej, dr. Tomo Jančiković, inž. Franjo Gaži, dr. Karlo Zunjević, inž. Ivan Stefanac, Andrija Papo, Andrija Pavlič, Pavle Pocrnić, dr. Grga Hećimović, Josip Vuković Đido, dr. Ivan Andres, dr. Sigismund Čajkovac, Ilija Rešković, Marin Đukić Mariško, Stjepan Magašić, Jakob Stiperski, Andrija Pankretić, Josip Turk, Josip Jelenčić, Stjepan Kazanac, Stjepan Sulimanac, Ivan Čupen, Mara Matočec, Josip Silobrić, Josip Pucko i prof. Kranjčević.¹⁸

U jednom dokumentu navodi se da je Konferenciji predsjedao sam dr. Ivan Subašić, dok se u drugom spominje Andrija Papo.¹⁹ Zapisnik je, po vlastitoj tvrdnji, vodio Pocrnić, ali se u kasnijim istragama i na sudjenjima njezinim sudionicima uopće nije spominjao. Dr. Karlo Zunjević je u istrazi negirao da se zapisnik zaista vodio.²⁰

Među izvorima kojima sam se služio nema nijednoga cjelovitog prikaza događaja u hotelu Esplanade, ali se iz niza pojedinačnih iskaza i svjedočenja može stvoriti određena slika onoga što se događalo na Konferenciji. Njezin smisao i namjera dogovorena je među zastupnicima Privremene narodne skupštine okupljenima oko dr. Ivana Subašića za vrijeme sjednice u Beogradu. Cilj je bio da dr. Ivan Subašić najširem skupu prvaka HSS-a izloži svoje političke poglede na situaciju u zemlji i na položaj stranke u novim prilikama, a nakon tog uvodnog dijela da oni sami ocijene položaj hrvatskoga naroda i u vezi s time Subašićeve politike. Dr. Tomo Jančiković je u istrazi vođenoj protiv njega 1947. godine tvrdio da je dr. Ivan Subašić svoje uvodno izlaganje, zapravo izvještaj, namjeravao temeljiti na tri osnovna pitanja:

1. ujedinjenje HSS-a s HRSS-om;
2. rad stranke u Narodnoj fronti ili izvan nje;
3. pitanje izlaska HSS-a na izbore.²¹

Tome je dr. Karlo Zunjević, u svojoj istrazi, dodao tvrdnju kako je u Beogradu među zastupnicima HSS-a vladalo raspoloženje i uvjerenje

¹⁸ Ostaje otvoreno pitanje je li bio prisutan i Tomo Baburić, kako tvrdi Pavle Pocrnić, jer je poznato da se nakon rata skrivao pred vlastima. Vidi Ljubo Boban, n. dj., 301.

¹⁹ AH, MUP, 010-37, kut. 15, Subašić dr. Ivan; 01-29, kut. 2, Bivše građanske stranke u općini Vrbovec.

²⁰ AH, MUP, 010-37, kut. 15, Zapisnik saslušanja dr. Karla Zunjevića; Ljubo Boban, n. dj., 302.

²¹ AH, RO Politeo, kut. 9, Predmet Jančiković dr. Tomo.

da će dr. Ivan Šubašić postaviti pitanje o povjerenju dr. Vladku Mačeku kao predsjedniku stranke. Zunjević je svjedočio i to da su zastupnici osuđivali Mačekov bijeg, jer da je time učinio štetu stranci i narodu. Zato se smatralo da bi dr. Vladko Maček svojom ostavkom i povlačenjem iz aktivne politike olakšao položaj HSS-a i daljnju aktivnost stranke. U tim razgovorima, rekao je Zunjević, jednom je prilikom Šubašić izjavio:

»Pitanje Mačeka leži kao jedna bolna fata na HSS. Najbolje bi bilo kad bi on sam to uvidio i dao ostavku.«²⁷

Po svemu sudeći, dr. Ivan Šubašić je u pripremama za Konferenciju planirao postaviti na dnevni red najkrupnija pitanja od presudne važnosti za HSS i njegovu ulogu, jer pitanje predsjednika stranke nije bilo vezano samo uz osobu dr. Vladka Mačeka, već je njegovo rješenje zadiralo u samu osnovu politike HSS-a kakva se vodila zadnjih godina, a najprepoznatljiviji kriterij bila je jednaka distanca prema ustaškom i komunističkom režimu. Teško je reći koliko su zastupnici HSS-a u pripremama za Konferenciju bili jedinstveni, ali daljnja događanja pokazat će kako je, po svemu sudeći, Šubašić imao čvrstu podršku samo za ideju da se sva pitanja postave pred stranačke prvake, a da je u načinu njihova rješavanja imao istomišljenike samo među nekolicinom njih.

Međutim, vjerojatno potpuno svjestan da se hvata u koštac s problemima koji bi mogli uzrokovati daljnje podjele i raspad HSS-a, a upoznat sa stavovima zastupnika HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini, dr. Ivan Šubašić nije želio otići na Konferenciju nepripremljen bez sondiranja mišljenja većine stranačkih prvaka. Upravo s toga da bi mogao procijeniti koja će pitanja postaviti na dnevni red, što će u raspravi potaknuti a što neće, prije zajedničke sjednice odvojeno je razgovarao s pojedinim dužnosnicima i skupinama prvaka. Već u tim pripremnim razgovorima nastupio je puno manje siguran u ispravnost svoje politike, jer je sve do zadnjeg časa bio uvjeren kako će nakon njegove intervencije, prije početka Konferencije, vlasti pustiti iz zatvora potpredsjednika HSS-a inž. Augusta Košutića. Njegovo oslobađanje trebalo mu je pred strankom poslužiti kao potvrda da je na pravom putu.²⁸ Kako se to, na njegovo iznenađenje, nije dogodilo, već je, suprotno tome, prilikom susreta s delegatima iz Slavonije i Srijema oštro napadnut da kao ministar u saveznoj vladi nije izvjestio Košutićevo puštanje na slobodu, ali, isto tako, i zbog toga jer je dopuštao da se javno osuđuje dr. Vladko Maček.²⁹ Ti su razgovori najviše utjecali na tijek početka rada Konferencije i na Šubašićevu odluku da izbjegne sva pitanja koja je namjeravao postaviti, a za koja se uvjerio da za njih nema podrške.

Nema razloga vjerovati da je dr. Ivan Šubašić u razgovorima s ostalim sudionicima bolje prolazio. Nakon tih neugodnih susreta, u jednoj dvorani hotela započela je Konferencija kojoj je Šubašić podnio politički izvještaj. Vrlo opširno govorio je o ideologiji braće Radića, o seljačkim masama i potrebi sloge. Spominjao je Rusiju, njezin udio u ratu i nje-

²⁷ AH, MUP, 010-37, kut. 15, Zapisnik saslušanja dr. Karla Zunjevića.

²⁸ AH, MUP, 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

²⁹ AH, MUP, 010-37, kut. 15, Šubašić dr. Ivan.

zinu dobronamjernost prema Jugoslaviji. Prikazao je vanjskopolitički položaj zemlje i uvjeravao prisutne u korisnost sudjelovanja predstavnika HSS-a u vladi narodnog sporazuma u odlučujućim političkim trenucima. Od gorućih političkih tema koje su tištile sve prisutne, spomenuo je samo potrebu ujedinjenja s HRSS-om i izlaska HSS-a na izbore u sklopu Narodne fronte. Takav izvještaj, u kojemu nije spomenuo Mačeka, Košutića, teror vlasti i mnoge druge probleme, razočarao je sudionike Konferencije.²⁵

Nakon njega prvi se za riječ javio dr. Sigismund Čajkovac, koji je govorio u sličnom stilu, i još neki seljaci iz provincije, a nitko od njih nije spomenuo aktualna politička pitanja koja su se imala riješiti na tom prvom stranačkom skupu poslije svih povijesnih promjena. Međutim, izbjegavanje vrućih keštena prekinuo je dr. Karlo Žunjević. Javivši se za riječ, zahtijevao je da se otvori rasprava o političkim problemima s kojima se stranka imala suočiti, a posebno pitanje njezina predsjednika. Time je Žunjević zašao na područje koje je Šubašić namjeravao izbjeći. Zato ga je osorno prekinuo i upozorio da je on sazvao Konferenciju i da njemu nije potrebno određivati njezin dnevni red.²⁶ Šubašić je želio sve prepustiti vremenu kako bi ove probleme kasnije, možda, u povoljnijoj atmosferi i povoljnijem odnosu snaga unutar stranke, riješio tako kako je planirao. Ali, unatoč svom energičnom nastupu, Šubašić nije uspio zaustaviti lavinu i izbjeći najvažnije i najbolnije teme. Mnogi su se javili za riječ i otvorili svoja srca.

»Tu se oštro kritikovala Šubašićeva politika, da on ništa ne radi, da nije kadar spriječiti nasilja, zatvore, nepravde, teror i td. nego mu je glavno da dođe do položaja. Većina protiv te politike. Neka dade ostavku, ukoliko se stanje ne promijeni. Ako ne uspije, nepovjerenje.«²⁷

Među najoštrijima bili su i neki zastupnici HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini. Tako je Andrija Pavlič uputio dr. Ivanu Šubašiću dosta upozoravajućih riječi.

»Ja sam takovo mišljenje iznio Šubašiću i rekao mu kako on više ne smije ostati u vladi i da je potrebno da dade ostavku. U koliko pak neće da odstupa tada neka dade izjavu, da se ne smatra više predstavnikom HSS-a, njenim članom i narodnim zastupnikom.«²⁸

Svoju žestinu Andrija Pavlič temeljio je na podacima o progonima ljudi u okolici Karlovca, gdje su, kako je rekao, mnogi nečuveni odvedeni u logor. Zbog terora vlasti narod živi u strahu. Na kraju je dodao da u zemlji nema slobode.

Još žestći bio je Andrija Papo, iako se njegove riječi moraju uzeti s određenim oprezom. Zapisao ih je Bogdan Radica zabilježivši ono što mu

²⁵ AH, MUP, 010-37, kut. 15, Zapisnik saslušanja dr. Karla Žunjevića; Šubašić dr. Ivan.

²⁶ Isto.

²⁷ AH, RO Politeo, kut. 9, Predmet Jančiković dr. Tomo.

²⁸ AH, Javno tužilaštvo NRH, sv. 15, Optužnica protiv Andrije Pavlića, 22. 10. 1947.

je prepričao novinar Bužančić, koji je, najvjerojatnije, opet, samo prenio riječi nekog od sudionika.

»Održao se ipak sastanak narodnih zastupnika HSS-a u hotelu Esplanade, na kome su svi prisutni napali Bana. Narodni zastupnik Papo, koji je bio neprestano hapšen od komunista, došao je s dekom na sastanak i kazao:

»Ja ću kazati istinu, jer sam naviknut da spavam po tamnicama, ustaškim kao i komunističkim. Vi ste, gospon Ban, izdajnik! — kazao mu je Papo. Isto su mu kazali i svi ostali. Svi su od njega tražili da se vrati Maček, kako bi Hrvatska mogla doći do svojih prava! Samo Maček i nitko drugi ima pravo govoriti u ime hrvatskog naroda.«²⁹

Većina je prisutnih, dakle, oštro kritizirala dr. Ivana Subašića, ali je bilo i onih koji su ga branili. Među njima su bili dr. Tomo Jančiković, inž. Ivan Stefanac, inž. Franjo Gaži, Pavle Poernić i dr. Sigismund Cajkovac.³⁰

Tako su u Esplanadi došla do izražaja dva osnovna gledišta na politiku HSS-a i Subašićevu i Šutejevo sudjelovanje u vladi. Većina je zahtijevala njegovu ostavku i bila protiv izlaska na izbore zajedno s HRSS-om u okviru Narodne fronte. Ukazali su na nužnost da se, u situaciji kada je predsjednik u emigraciji a potpredsjednik u zatvoru, ide u oporbu. Oni koji su ostali u manjini zagovarali su suradnju s Narodnom frontom, pa je tako dr. Tomo Jančiković predložio da se ipak ide na izbore u njezinu okviru.

Izlaz iz takve situacije suprotstavljenih mišljenja našla je grupa prisutnih koja je bila za kompromisna rješenja. Tu je glavnu ulogu imao dr. Juraj Šutej. Uvidjevši da je grupa koja se zalagala za beskompromisnu politiku i koja je energično odbila da dr. Ivan Subašić predstavlja stranku u većini, u svom je nastupu zahtijevao da se ne donose konačni zaključci i da se prihvati prijedlog da Subašić ode u Pariz i posjeti dr. Vladka Mačeka. Do tada, apelirao je, neka se ne donose odluke o pitanjima koja su otvorena na Konferenciji. Dr. Ivan Subašić suglasio se s takvim zaključkom, jer je, napokon, i sam, u Beogradu, govorio da će prilikom putovanja na Mirovnu konferenciju u Londonu otići u Pariz k dr. Vladku Mačeku, opisati mu situaciju u zemlji i pokušati utjecati na njega da se vrati u zemlju. Dakako, na Konferenciji nije priznao da je namjeravao, ne uspije li u tome, zahtijevati njegovu ostavku.³¹

Zanimljivo je da su dr. Ivan Subašić i dr. Tomo Jančiković na Konferenciji već imali pripremljenu listu za izbore i da su namjeravali skupiti potpise prvaka HSS-a, ali u tome nisu uspjeli s obzirom na njezin tijek.³²

O tome, ali i Subašićevu i Šutejevu stavu da priznaju dr. Vladka Mačeka za vođu stranke, govorio je dr. Ivan Andres dopisniku novinske agencije Reuter. U raspravi vezanoj uz izbore, osim prijedloga da nosilac liste

²⁹ Bogdan Radica, n. dj., 205.

³⁰ Ljubo Boban, n. dj., 301; AISP, CK SKH, Izborna komisija CK KPH, 18. 9. 1945.

³¹ AH, MUP, 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

³² AH, RO Politeo, kut. 9, Predmet Jančiković dr. Tomo.

bude Šubašić, čuo se i prijedlog da se kandidira Marija Radić, udova Stjepana Radića, koja je, vjerojatno prije same Konferencije, izrazila spremnost da bude na čelu liste HSS-a. Svoju namjeru, po svemu sudeći, uvjetovala je Mačekovim pristankom.³³ To dokazuje kako u to vrijeme ni grupa haesesovaca oko Mire Košutić i Marije Radić nije još u potpunosti definirala svoj stav o izborima.

Ovdje treba zabilježiti da su mnogi sudionici u svojim govorima izražavali posebnu nadu u pomoć zapadnih sila glede promjene političkog i društvenog stanja, što je, inače, bilo prevladavajuće mišljenje među pristašama HSS-a u dužem razdoblju nakon uspostave komunističke vlasti.³⁴

Nakon završetka zajedničke sjednice dr. Ivan Šubašić se opet pojedinačno susreo s grupama delegata iz nekih krajeva Hrvatske. Tim je razgovorima završio rad Konferencije. Odmah nakon toga otputovao je u Gorski kotar, posjetio je Vrbovec i preko Podravine vratio se u Beograd.³⁵ Putovanje po Hrvatskoj još je više produbilo Šubašićevo razočaranje. Brojni kontakti s pristašama stranke, posebno u Gorskom kotaru, potvrdili su ono što je mogao čuti u Zagrebu, a za što su neki držali i njega samog suodgovornim. Osobito su ga potresle neke spoznaje o poznanicima i pristašama stranke, zbog kojih je i plakao.³⁶

Stanje nakon Konferencije

Stavovi većine stranačkih prvaka na Konferenciji, teške prilike u Hrvatskoj i sudbine mnogih pristaša HSS-a i stranačkih prvaka, porazno su djelovali na dr. Ivana Šubašića. Potpuno potišten vratio se u Beograd. Opće dojmove o putu u Hrvatsku iznio je britanskom veleposlaniku Ralphu Stevensonu, koje je ovaj, u izvještaju svom ministarstvu vanjskih poslova 8. rujna 1945. godine, sažeo u tri točke:

- a) Mačekova pozicija čvrsta kao i ranije;
- b) da broj sljedbenika Frolove i Gažijeve HRSS nije vrijedan spomena;
- c) da, ukupno uzevši, ljudi žive u strahu pred nasiljem novog režima.³⁷

Ubrzo nakon razgovora s dr. Ivanom Šubašićem, Ralph Stevenson otputovao je u London na konzultacije i tom je prilikom sastavio poseban memorandum o političkoj situaciji u Jugoslaviji. S njegovim preciznim izvještajem, u kojemu je velik dio posvetio stanju u Hrvatskoj i HSS-u, upoznata je bila i američka administracija.

Stevenson je naveo činjenicu da je režim u Jugoslaviji oličen u Narodnoj fronti, u kojoj Komunistička partija ima dominantnu ulogu i stva-

³³ »Jugoslavija u britanskim...«, *Danas*, 13. 6. 1989.

³⁴ AH, MUP, 010-37, kut. 15, Šubašić dr. Ivan.

³⁵ AH, MUP, 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

³⁶ Ljubo Boban, n. dj., 302.

³⁷ Isto; »Jugoslavija u britanskim...«, *Danas*, 13. 6. 1989.

rnu kontrolu nad političkim mehanizmom. Nekomunističke dijelove Fronte, osim komunista i nekih pojedinaca, predstavljaju

»... disidentske grupe tradicionalnih političkih stranaka, spremne da slijede diktat vodstva Fronte, u nesrazmjernom dijelu sastavljenom od komunista.«

Komunisti su, tvrdi Stevenson, kao jedina organizirana snaga, preuzeli monopol nad pokretom otpora. Građeci snažan, mitski utjecaj među ljudima, osigurali su osnovu za političku obnovu Jugoslavije te pridobili podršku i onih koji nisu s Komunističkom partijom i njezinom ideologijom imali ništa. Preuzimajući vlast, partizanski su lideri pokazali kako je njihov prvi cilj potpuna kontrola uz odgodu demokracije za neku nedefiniranu budućnost. Stevenson je upozorio na vojno-policijsku vlast, aktivnosti tajne policije, te atmosferu opće nesigurnosti i straha od uhićenja.

»Istovremeno, sve je više ljudi, onih koji su se priključili partizanima u njihovoj herojskoj borbi, koji sada pokazuju duboko razočaranje takvim tokom stvari. Pad podrške režimu posebno je uočljiv u Hrvatskoj.«

Stevenson, da bi informacija bila što objektivnija, navodi kako sami komunisti tumače stanje u zemlji. Po njihovu mišljenju, sloboda tiska, političko organiziranje i slobodni izbori bili su samo sredstva kojima bi se oporba htjela suprotstaviti postignućima Fronte. U nekadašnjem sloganu »borba protiv neprijatelja« okupator je prepustio mjesto novom neprijatelju — oporbi. Stevenson konstatira da sloboda političkog organiziranja i tiska postoji samo na papiru. Upozorio je da oporba nema svoje nacionalne priznate lidere, niti nacionalnu organizaciju, da ne posjeduje unutarnju koheziju, ni unutarnji program. Stidljivo se zalaže za uvođenje parlamentarnih metoda. Sastoji se od neorganiziranih i fragmentarnih grupa tradicionalnih stranaka s jakim osloncem u hrvatskom seljaštvu i pojedinim dijelovima Srbije. Upozorava na potpuno nemoguće uvjete za predizbornu kampanju. Cjelokupna izborna mašinerija u rukama je režima, a njegovi se protivnici sreću s opstrukcijama na svim razinama, a nemaju ni svoj tisak, novčane fondove ni transportna sredstva.

»Iako postoji više opozicionih grupacija — ona kralja Petra, doktora Mačeka, doktora Kreka itd. — ne nastupaju zajednički i njihov stvarni utjecaj, uz izuzetak dra Mačeka, je veoma slab, sa svim izgledima da takav i ubuduće ostane. Mačekov utjecaj u Hrvatskoj, ipak, je od velikog značenja. On je za sigurno jedina figura političke emigracije koja uistinu plaši Narodni front.«

Na kraju svoga jezgrovita izvještaja Stevenson upozorava da nema nikakvih izgleda da bi se pojavili hrvatsko-srpski ili drugi međunacionalni sukobi u vladi, jer da u vlasti najsnažnije pozicije imaju komunisti

»... koji su iznad svega komunisti, a tek onda Srbi, Hrvati ili nešto drugo.«²⁸

Veliko nezadovoljstvo među pripadnicima HSS-a, što je došlo do izražaja i na Konferenciji, bilo je izazvano terorom i čestim zatvaranjem

²⁸ »Jugoslavija u britanskim...«, *Danas*, 13. 6. 1989.

članova stranke. Za takvo stanje krivili su i samog Šubašića, koji je, ipak, bio član vlade. Bio je stavljen pred izbor: da spriječi nasilje režima ili da dade ostavku ili, u krajnjem slučaju, da se odrekne stranke. Kao što je već rečeno, Šubašić je poduzeo određene korake za oslobodjenje potpredsjednika inž. Augusta Košutića iz zatvora, ali, unatoč obećanju vlasti, Košutić nije bio pušten. Osim njega vlasti su zadržale u zatvoru i dr. Barišu Smoljana, Miju Ipšu i Stipu Pezelja. Vjerojatno kao znak dobre volje, usmjeren na što čvršće vezivanje Šubašića uz politiku Narodne fronte, za vrijeme njegova boravka u Zagrebu oslobođen je 61 od 65 uglednih članova HSS-a. Međutim, Šubašiću je bilo posebno stalo do puštanja potpredsjednika inž. Augusta Košutića, jer bi se njegovim oslobađanjem stišala kampanja grupe vođene Mirom Košutić protiv Šubašićeve i Šutejeve kompromisne politike.³⁹ Osim toga, smatrao je potrebnim da Košutić preuzme poslove stranke u svoje ruke.⁴⁰ Zanimljivo je da je u tim razgovorima s najvišim predstavnicima režima o pitanjima sudbine članova vodstva stranke iznio i svoju ideju kako bi trebalo dopustiti povratak u zemlju dr. Jurju Krnjeviću i dr. Vladku Mačeku, koji bi u tom slučaju dao ostavku na položaj predsjednika stranke.⁴¹

Šubašićevo inzistiranje na oslobađanju Košutića, ali i drugih prvaka, posebno uoči Konferencije u Zagrebu, na izričit pritisak Šuteja i drugih zastupnika HSS-a, prisililo je vodstvo Komunističke partije da se u to vrijeme intenzivno bavi pitanjem zatočenja vođa HSS-a.⁴² Iz nekoliko brzojava vidljivo je da su precizno vagali argumente za i protiv Košutićeva puštanja na slobodu. Potreba da se Šubašić zadrži kao najvažniji saveznik u tom trenutku, s obzirom na moguć pritisak zapadnih sila, navodila je čelnike Komunističke partije na neke korake prena popuštanju represije. Ali predstojeći su izbori bili, ipak, najznačajnija osnova za sve strateške procjene u unutarnjoj politici. Na osnovi procjene o mogućnostima uspjeha ili neuspjeha komunista na njima donosile su se sve odluke, pa tako i one o sudbini zatvorenih prvaka HSS-a. Nepovoljne odluke je samo trebalo znati obrazložiti kako se ne bi dodatno opterećivala situacija. U vezi s puštanjem na slobodu inž. Augusta Košutića, Aleksandar Ranković, član Politbiroa KPJ i čovjek zadužen za tajnu policiju — Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN-a) — 4. rujna 1945. godine poslao je dr. Vladimiru Bakariću, sekretaru CK KPH, brzojav:

»Stevo zna razloge zbog kojih nećemo sada pustiti iz zatvora grupu Košutića i Smoljana. Govori odmah o tome sa Šubašićem i reci mu da bi njegovo puštanje sada posle dolaska engleskog ambasadora u Zagreb bilo shvaćeno i tumačeno pritiskom spolja. Reci da ste u mogućnosti unošenja takve zabune. Ozbiljno razmislili i zbog toga odložili čitavu stvar.«⁴³

³⁹ AH, MUP, 010-27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

⁴⁰ Ljubo Boban, n. dj., 302.

⁴¹ AISP, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 25. 8. 1945.

⁴² AH, MUP, 010-37, kut. 15, Zapisnik saslušanja dr. Karla Žunjevića.

⁴³ AISP, CK SKH, OI, i.b. 2214, 4. 9. 1945.

To izmišljeno opravdanje kako bi Košutić bio zadržan u zatvoru, a koje je trebalo djelovati umirujuće na Šubašića, morali su mu pripočeti u Beogradu, jer je tada već napustio Zagreb.⁴⁴ Ako je početkom rujna 1945. godine zapreka Košutićevu oslobađanju bio boravak britanskog veleposlanika u krivo vrijeme na krivome mjestu, u listopadu je, sasvim očito, opet problem bio u samom Košutiću. Iz prilično nejasnog brzojava može se razabrati kako je na njega izvršen pritisak da napiše izjavu s kojom se imao vezati nekakvim uvjetima pred režimom. Što god je to bilo, od mogućih zahtjeva da se povuče iz politike do pokušaja da mu se nametnu uvjeti na osnovi kojih bi smio ostat i njoj, činjenica je da inž. August Košutić nije popustio pred pritiscima. Ono, na što je pristao, nije bilo zadovoljavajuće. O tome je Aleksandar Ranković obavijestio dr. Vladimira Bakarića:

»Košutićeva izjava nije ono što se očekivalo od njega, on naišao [vjerojatno »našao«, Z.R.] više politički karakter, nego što predstavlja obveza za njega pred Stevom. Sa njegovim puštanjem treba još pričekati.«⁴⁵

Osim za članove vodstva HSS-a, Šubašić je za vrijeme borakva u Hrvatskoj primio više zahtjeva da intervenira i za ostale sudionike, i to ne samo od sudionika Konferencije u Zagrebu nego i pismenim putem.⁴⁶ Teško je vjerovati da je u tome imao više uspjeha nego u slučaju inž. Augusta Košutića i drugih prvaka HSS-a.

Čini se kako su svi bili, svaki sa svoga stajališta, od režima do raznih struja u HSS-u, jedinstveni u ocjeni važnosti političke uloge dr. Vladka Mačeka. Zato je najvažnija odluka Konferencije prvaka HSS-a u Zagrebu bila ta da dr. Ivan Šubašić svakako mora poći do predsjednika stranke i od njega dobiti odobrenje za svoj rad i savjete o daljnjoj djelatnosti. Približavanjem izbora zaključak Konferencije dobivao je sve više na važnosti. I samom Šubašiću je ovaj korak sve više značio. Ostajući sa svojom malom grupom istomišljenika sve osamljeniji, bez potpore vlastite stranke, i nakon neuspjeha u pregovorima s vodstvom HRSS-a, koje je odbilo ravnopravno ujedinjenje, poduzeo je sve da se sretne s dr. Vladkom Mačekom. Nakon više od godinu dana samostalne akcije, kada je bio spreman na potpuno odricanje od predsjednika stranke, ali i, po svemu sudeći, nekih prvaka u zemlji, učinio je duboki zaokret. Neuspjeh što ga je doživio i odbacivanje njegove politike od većine prvaka HSS-a, prisilili su ga na to da napravi još jedan korak koji bi mu u slučaju uspjeha dao nove poticaje za ustrajanje.

Za planirani put u Pariz i London dobio je odobrenje predsjednika vlade Josipa Broza Tita i njezina potpredsjednika Edvarda Kardelja, koje je upoznao s namjerom da posjeti dr. Vladka Mačeka.⁴⁷ Kao što je planirao, put u Pariz htio je povezati s putovanjem u London na Savjet ministara vanjskih poslova o pitanjima jugoslavensko-talijanske granice, gdje je bio određen za člana delegacije, a ne za njezina vođu, što je

⁴⁴ AISP, CK SKH, OI, i.b. 2214, 5. 9. 1945.

⁴⁵ AISP, CK SKH, OI, i.b. 2214, 6. 10. 1945.

⁴⁶ AISP, CK SKH, Zapisnik CK KPH, 21. 9. 1945.

⁴⁷ O tome detaljnije vidi Ljubo Boban, n. dj., 295-306.

inače očekivao. Takav odnos prema njemu, kao ministru vanjskih poslova, posebno ga je povrijedio.⁴⁸

Radi svojih posebnih planova, čini se, namjeravao je otputovati prije službene delegacije, pa je zamolio britanskog veleposlanika Ralpa Stevensona za pomoć. Britanska diplomacija izašla mu je u susret i dala mu na raspolaganje zrakoplov. U Subašićevoj pratnji trebali su biti Dragovan Šepić, šef njegova kabineta, i Pavle Pocrnić, njegov osobni tajnik. Međutim, na put nije krenuo.

Dr. Ivan Subašić je trebao otputovati 11. rujna 1945. godine, ali ga je u tome najprije spriječilo nevrjeme, odgovivši putovanje za jedan dan, a potom je toga dana doživio moždanu kap. U isto vrijeme, ili neposredno prije toga, jedinica OZN-e je, po naređenju Josipa Broza Tita, blokirala Subašićevu kuću i tako, neovisno o vremenu i njegovoj bolesti, onemogućila mu odlazak u inozemstvo.

Ostaje otvoreno pitanje što je navelo Josipa Broza Tita da u vrlo kratkom roku promijeni svoju odluku o Subašićevu putu u Pariz i susretu s Mačekom. Je li na to utjecala naknadna spoznaja kako bi nakon susreta s dr. Vladkom Mačekom u Parizu i ministrima vanjskih poslova SAD-a i Velike Britanije u Londonu dr. Ivan Subašić podnio ostavku na svoje mjesto u vladi i tako, iz inozemstva, potporom zapadnih sila, kao jedan od potpisnika Sporazuma iz Visa i Beograda, ugrožavao režim? Svakako je komunistički vrh došao do novih procjena, a možda je i saznao za dilemu u kojoj se Subašić nalazio. Naime, američkom konzulu je prije puta u povjerenju priopćio da se nalazi pred »velikom odlukom«. Sve u svemu, režim je procijenio da bi Subašić u inozemstvu mogao biti puno opasniji nego u zemlji, gdje se, ipak, nalazio pod njegovom kontrolom.

Javnost je službeno obaviještena da je u noći 10. rujna 1945. godine dr. Ivan Subašić, ministar vanjskih poslova, obolio od moždane kapi i da mu je oduzeta desna polovica tijela. O tome je izdano nekoliko priopćenja posebne liječničke komisije koja je odredila bolesniku »apsolutni mir«. Neposredna posljedica sprečavanja Subašića da otputuje u inozemstvo bio je ukaz kraljevskog namjesništva da ga za vrijeme bolesti na mjestu ministra vanjskih poslova zamjenjuje predsjednik Ministarskog savjeta i ministar obrane maršal Josip Broz Tito. Jugoslavensku delegaciju na Savjetu ministara vanjskih poslova u Londonu vodio je potpredsjednik Ministarskog savjeta Edvard Kardelj.⁴⁹

Tako je još jedan zaključak Konferencije prvaka HSS-a u Zagrebu u hotelu Esplanade da se dr. Ivan Subašić mora sastati s predsjednikom stranke dr. Vladkom Mačekom i od njega dobiti savjete i upute za daljnju djelatnost stranke, što je bio uvjet da bi dobio podršku za svoje političke poteze, ostao neostvaren. Ne uspjevši u većini svojih namjera, od toga da konsolidira stranačke redove i pripremi HSS za nastup na izborima do toga da ishodi oslobođenje zatvorenih prvaka stranke i spri-

⁴⁸ AH, MUP, 010.27, kut. 13, Politika predstavnika b. HSS.

⁴⁹ Vladimir Dedijer, *Novi prilozii za biografiju Josipa Broza Tita*, Liburnija, Mladost, Rijeka, 1981., 924.

⁵⁰ Ljubo Boban, n. dj., 304.

jeći daljnja nasilja, postavši i sam njihovom žrtvom, Šubašić, nakon još jednoga kraćeg razdoblja kolebljivosti i traženja mogućih kompromisa, uskoro podnosi ostavku. Na taj potez ga je, osim mnogih osobnih razočaranja, navela i većina sudionika Konferencije koji su odlučno zahtijevali konkretne rezultate njegove sporazumaške politike.

Kako ih nije mogao ostvariti, dr. Ivan Šubašić, zajedno s dr. Jurjem Sutejem, podnio je ostavku 8. listopada 1945. godine.

Zaključak

Ukratko se može zaključiti:

— Konferencija prvaka HSS-a održana je 2. rujna 1945. godine u Zagrebu u hotelu Esplanade. Zajedno s pripremnim konzultacijama i odvojenim razgovorima dr. Ivana Šubašića s pojedinim grupama sudionika, podijeljenih po teritorijalnoj osnovi, trajala je tri dana.

— Konferenciju je sazvao dr. Ivan Šubašić u dogovoru sa zastupnicima HSS-a u Privremenoj narodnoj skupštini Demokratske Federativne Jugoslavije. Odobrenje za sazivanje ovog skupa dobio je od članova najvišeg vodstva Komunističke partije. Iako je Konferencija imala legalni karakter, javnost o njezinu održavanju nije bila obaviještena. Budući da su sva sredstva javnog priopćavanja bila pod kontrolom režima, to nije bilo teško provesti.

— U dokumentima se navodi različit broj sudionika, od 50 do 120. Realnija je niža procjena.

Poznato je da su Konferenciji prisustvovali sljedeći prvaci stranke: dr. Ivan Šubašić, dr. Juraj Šutej, dr. Tomo Jančiković, inž. Franjo Gaži, dr. Karlo Zunjević, inž. Ivan Stefanac, Andrija Papo, Andrija Pavlič, Pavle Pocrnić, dr. Grga Hećimović, Josip Vuković Đido, dr. Ivan Andres, dr. Sigismund Čajkovac, Ilija Rešković, Marin Đukić Mariško, Stjepan Magašić, Jakob Stiperski, Andrija Parikretić, Josip Turk, Josip Jelenčić, Stjepan Kazanac, Stjepan Sulimanac, Ivan Čupen, Mara Matočec, Josip Silobričić, Josip Pucko i prof. Kranjčević.

— Namjera sazivača Konferencije bila je da izloži svoje političke poglede na situaciju u zemlji i na položaj HSS-a u novim prilikama, a prvaci stranke da daju ocjenu položaja hrvatskog naroda i, u vezi s time, ocjenu dotadašnje Šubašićeve politike na temelju čega bi se dogovorili o daljnjim potezima. Šubašić je buduću aktivnost htio temeljiti na ujedinjenju HSS-a s HRSS-om, njihovom djelovanju unutar Narodne fronte i izlaskom na izbore u njezinu okviru, što je, dakažko, bilo povezano s potrebom da se stranka prijavi.

— Sudionici su se podijelili na dvije grupe. Prva, koja je bila u velikoj većini, odbacila je sve Šubašićeve prijedloge i njegovu dotadašnju politiku. Protivnici se ujedinjenju s HRSS-om i uključenju u Narodnu frontu, zahtijevala je Šubašićevu i Šutejevu ostavku u Ministarskom savjetu i odlazak u oporbu. Odlučno su stavili do znanja da u ime Hrvata ima pravo govoriti samo dr. Vladko Maček. Među većinom bili su i dr. Karlo Zunjević, Andrija Papo i Andrija Pavlič.

— Dr. Ivana Šubašića i njegovu zamisao ujedinjenja s HRSS-om, suradnje u Narodnoj fronti i zajedničkog izlaska na izbore podržali su, suđeci po dostupnim podacima, samo dr. Tomo Jančiković, inž. Ivan Stefanac, inž. Franjo Gaži, Pavle Pocrnić i dr. Sigismund Čajkovac.

— Kompromisno rješenje pronašao je dr. Juraj Sutej koji je predložio da se ne donese odluka o obveznim pitanjima o kojima postoje suprotstavljena gledišta, već da se prihvati prijedlog da dr. Ivan Šubašić otputuje u Pariz i posjeti dr. Vladka Mačeka. Predsjednik stranke bi dao ili uskratio odobrenje za dotadašnji rad te predao upute za daljnju stranačku aktivnost. Prijedlog je prihvaćen pa je to bio osnovni zaključak Konferencije. Nijedan od zahtjeva većine nije se ostvario, pa ni planirani Šubašićev put u Pariz dr. Vladku Mačeku. U tome ga je spriječilo vodstvo Komunističke partije s Josipom Brozom Titom na čelu. On je, najvjerojatnije, procijenio da bi dr. Ivan Šubašić mogao ostati u inozemstvu i, podržavan od zapadnih sila, pokušao ugroziti monopol vlasti koji su komunisti izgradili u ratnom i poslijeratnom razdoblju. Uspješno ostvarivši svoje nakane komunisti su samosvjesno i otvoreno usmjerili svoju moć protiv jednog od potpisnika Sporazuma iz Visa i Beograda, koji je imao međunarodnu podršku i od kojeg je zavisilo međunarodno priznanje DFJ, i njihova dotadašnjeg najvažnijeg saveznika među prvacima građanskih stranaka. Time je namjera Komunističke partije da potpuno ukine višestranački sustav i nametne svoju neograničenu vlast bila na domaku cilja.

SUMMARY

THE 1944 CONFERENCE OF THE HSS LEADERSHIP IN HOTEL ESPLANADE IN ZAGREB

The conference of the leadership of the Croat Peasant Party, the first of the two held after the World War II, which took place in the hotel Esplanade in Zagreb in 1945, is not well known. Using the newly accessible archive materials, the author reconstructs the time of the conference, its duration, the number and identity of participants, and its conclusions. The general conference was held on September 2, 1945. It lasted three days, including individual conferences of Dr. Ivan Šubašić, its convener, with regional groups of participants. The aim of the conference was to inform the membership of the political situation in the country and the work of party's leadership, and to consider future political involvement. The majority of the participants rejected Šubašić's compromising politics, especially in the light of terror that the regime was conducting and the confinement of the party's vice-president, August Košutić; they requested Šubašić's resignation. At J. Sutej's suggestion, the conference decided that Šubašić goes to Paris for consultation with V. Maček, the party's president. Even though Šubašić had different ideas for the party before coming to the conference, he accepted membership suggestion. But since he was prevented by the Communist Party to realize the conclusions of the conference, he resigned.